

Petőfi Sándor: *János vitéz*, 1954. Bábszínpadra írta: Szilágyi Dezső, Rendezte: Szőnyi Kató, Bábtervező: Bródy Vera, Díszlet: Lévai Sándor. Győri Állami Bábszínház (PIM – OSZMI)

A Győri Állami Bábszínház társulata 1955–1957. Elöl: Takács Irma (Samu), első sorban ül: Lévai Sándor, Molnár Erzsike, Szőnyi Kató, X, hátsó sorban ül: X, X, X, áll: Rieger Rudolf. (Kép: Bródy Vera-könyv)

János vitéz (Illuska), bábterv. Tervező: Bródy Vera. Az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti és Zeneműtára színháztörténeti gyűjteményéből

János vitéz (Boszorkány), bábterv. Tervező: Bródy Vera. Az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti és Zeneműtára színháztörténeti gyűjteményéből.

Szántó Viktória

AZ ÁLLAMI BÁBJÁTSZÁS KEZDETEI VIDÉKEN I.

A GYŐRI ÁLLAMI BÁBSZÍNHÁZ: AZ ELSŐ VIDÉKI ÁLLAMI BÁBSZÍNHÁZ (1955–1958)

Az Állami Bábszínház 1953/54-es évadát leginkább az az állandó konfliktus határozta meg, amely Bod László színházigazgató és Szegő Iván főrendező között alakult ki. A helyzet megoldására a felügyeleti szerv Molnár József kormánybiztost nevezte ki a színház élére, s idővel véglegesítették megbízatását az igazgatói poszton. A kinevezés azonban csak tovább rontotta a helyzetet, mivel Molnár alkalmatlannak bizonyult a pozícióra. A színházvezető és a társulat között addig élesedett a konfliktus, hogy a dolgozók nagy része az 1954/1955-ös évad végén beadta felmondását, és Szőnyi Kató vezetésével Győrbe szerződtek, ahol a Győri Kisfaludy Színház befogadta a hirtelen kivonulókat: megalakult a Győri Állami Bábszínház.¹ A szóbeszéd szerint mindezt azért sikerült megvalósítani, mivel Gáti György,² a győri színház akkori igazgatója és egyben Szőnyi Kató férje, Aczél György³ iskolatársa volt, akivel hosszú éveken keresztül jó barátságot

ápol.⁴ E színház történeti mítoszának nehéz utólag megállapítani az igazságtartalmát, de az biztos, hogy a „győri kivonulás” idején Aczél György bár éppen egy éve már nem volt börtönben – ugyanis az úgynevezett svájci emigránsok perében tizenöt év fegyházbüntetésre ítélték –, de nem tölthetett be kiemelkedő politikai tisztséget. S bár 1954 szeptemberében rehabilitálták, csak a 23-as számú Állami Építőipari Vállalat igazgatójának nevezték ki. Csak 1956-tól kezdett el újra fontosabb politikai szerepeket kapni, így nehéz elképzelni, hogy Aczél György valóban befolyással bírt volna a bábosok befogadását és a bábtagozat megalapítását illetően. Az országos politikai események inkább a bábtagozat megszűnésére gyakoroltak nagyobb hatást. Földes Gábornak,⁵ a győri színház főrendezőjének az 1956-os eseményekben való aktív szereplését eleinte bebörtönzéssel, majd 1958. január 15-én kivégzéssel torolta meg a hatalom. S miután Gáti

- 1 „A felmondók között van Szőnyi Kató is, aki a lázadók élére áll, és megalakítja velük a Győri Állami Bábszínházat. Ehhez persze szükség van némi családi segítségre. Ez is adva van: Szőnyi férje, Gáti György már három éve és még három évig, 1958-ig a Győri Kisfaludy Színház igazgatója. Mindenkit szerződtet, és megszerzi számukra a püspöki palota cintermét. Ezzel megalakul egy félig legális bábszínház, amely természetesen jótalanul nevezi magát Győri Állami Bábszínháznak, lévén nem állami és nem önálló intézmény. (A nevet nyilván az Állami Bábszínházra való utalással használják, amely egyébként mindvégig a főváros kezelésében működött.) Valójában a Kisfaludy Színház tagjai, akik bábszínházi előadásokat hoznak létre. Ez volt az első kísérlet egy Budapesten kívül működő bábtagozat létrehozására.” Balogh: *A bábjáték Magyarországon*. 81.
- 2 Gáti György (1919–1971) színész, színházigazgató. 1940-ben végzett az Akadémián, 1945-ben a Madách Színház tagja lett. 1958-ig volt a Győri Kisfaludy Színház igazgatója. Markó (szerk.): *Új Magyar Életrajzi Lexikon II*. 940.
- 3 Aczél György (1917–1991) kommunista politikus, a Kádár-korszakban a kulturális élet egyik legfőbb irányítója. Markó László (szerk.): *Új Magyar Életrajzi Lexikon I*. Budapest, Magyar Könyvklub, 2001. 33–34.
- 4 Ezt Balogh Géza és Szakály Márta is megerősítette interjújuk során. Vö: Bródy i.m. 17–19. És Balogh: *A bábjáték Magyarországon*. 81–82.
- 5 Földes Gábor (1923–1958) Jászai Mari-díjas színész, rendező, a győri színház egyik főrendezője 1951-től. Az Ideiglenes Győri Nemzeti Tanács tagjaként részt vett az 1956-os győri forradalmi eseményekben. Október 25-én Mosonmagyaróváron a sortűzet követően megakadályozta a további vérontást. 1957-ben letartóztatták, majd a mosonmagyaróvári per fővádoltjaként halálra ítélték, majd kivégezték. Markó (szerk.): *Új Magyar Életrajzi Lexikon II*. 763.

Györgyöt eltávolították a színház éléről,⁶ nem kívánatosá vált a bábtagozat működése, ami eddig is csak megtűrt jelenségnek számított.⁷ Ekkor azonban a fővárosi bábszínház életében is döntő fordulat következett, ugyanis Szilágyi Dezsőt neveztek ki igazgatónak, aki azonnal visszاسzerződte a társulat nagy részét, és a Győrben bemutatott előadások közül többet Budapesten is műsorra tűzött. A három év művészeti munkájának rekonstruálása a Győrben bemutatott előadások vizsgálatával történik. Azok az alkotók, akik végül Győrben dolgoztak, nem egyszerre szerződtek a színházhoz, fokozatos alkotói cirkuláció működött a győri és a fővárosi bábszínház között. Selmecei Elek a győriekhez szegődők között említi Bródy Verát, Jakovits Józsefet,

Fóthy Editet, Molnár Erzsébetet, Bató Lászlót, Gonda Istvánt, B. Kiss Istvánt, Kemény Henriket, Simon Miklóst, Lévai Sándort⁸ és Szakály Mártát. Balogh Géza kiegészíti a listát még Regőczy Erzsébettel,⁹ Somogyi Pannival, Kaszás Lászlóval, Óhidy Lehellet és Szepes Péterrel¹⁰. A PIM – OSZMI plakátjai és a színházi adattár előadás adatai szerint az alábbi neveket találjuk még a győri előadásokban közreműködő alkotók listájában: Ék Anna, Takács Irma,¹¹ Baráth András,¹² Csinády István,¹³ Családi Ilona, Hordossy József, Farczády Renée,¹⁴ Rieger Rudolf, Keller István, Szilágyi Márta¹⁵ és Holló Mari. Annak rekonstruálása, hogy pontosan mikor és kik dolgoztak a győri bábszínházban, és hogy mely alkotók szerződtek vissza Budapestre 1958-ban, sajnos szétfeszítenék e dolgozat

6 „Hullámhegyek és hullámvölgyek tarkították Gáti György időszakát is, – de általánosságban sikeres előadások fémjelezték színházvezetői munkásságát, bár ez a munkásság nem mindig nyerte el a felsőbb vezetők tetszését vagy jóindulatát. Sok értelmetlen harcot kellett neki is megvívnia, sőt a leváltás és visszahelyezés kálváriáját is megjáratták vele. Az alapjában véve jóindulatú, melegszívű és szociális érzelmű színész-igazgató idegeit és szívét is kikezdte az értetlenség és csalódottan, kiábrándultan, fiatalon hunyt el Budapesten.” Grábics Frigyes: Szerelmem: Győr. A Győri Színház története a Felszabadulástól (azaz 1945-től) az Államosításig (1949-ig) és egy kicsit tovább... in: *Ez is szerelem. A győri színház története 1945-75*. Győr, Kiszalud Károly Megyei Könyvtár. 1985. 21.

7 „Egyesek nem nagyon értik, miért kell a bábszínház” – idézi Giricz Mátyás egykori főrendező Selmecei Elek. Selmecei i.m. 60.

8 Lévai Sándor (1930–1997) magyar bábművész, báb- és díszlettervező. Oláh Gusztáv és Bod László tanítványa volt az Iparművészeti Főiskolán. 1954-ben lett az Állami Bábszínház tagja, ő is a győri elvonulók közé tartozott. 1958-ban szerződött vissza Budapestre, de 1960-ban átszerződött a Magyar Televízióhoz. Leghíresebb munkája a Süsü, a sárkány bábfigurája. Székely (szerk.): *Magyar Színházművészeti Lexikon*. 458.

9 Regőczy Erzsébet (1924–?) Rév István Árpád Nemzeti Bábszínházában tanult bábozni, majd 1956-ban a Győri Állami Bábszínház tagja lett. „1957-ben az egy évig működött kaposvári bábszínház tagja volt.” – írja róla a Magyar Színházművészeti Lexikon. Ez az egyetlen szakirodalmi említése a kaposvári bábszínháznak. uo. 643.

10 Szepes Péter (1938) színész. Csak 1958-ban végezte el az Akadémiát, de már 1956-tól tagja volt a győri Kiszalud Színház bábtagozatának. 1958-ban ő is a fővárosi bábszínházba szerződött, aminek aztán időszakos tagja volt 1966-ig. uo. 744.

11 Takács Irma a bábszínház műhelyese, de tervezőként és időnként szerzőként is működött.

12 Baráth András (1928–?) díszlettervező. A Képzőművészeti Főiskolán szerzett diplomát, 1981-ig volt a győri Kiszalud Színház díszlettervezője. uo. 60.

13 Csinády István (1927–1981) Jászai Mari-díjas tervező. A győri Kiszalud Színház rendezője és tervezője volt 1953 és 1966 között, majd többnyire Budapesten dolgozott. uo. 141.

14 Farczády Renée tervezőként működött, Óhidy Lehel felesége, már a Mesebarlangnak is tagja volt.

15 Szilágyi Márta Szilágyi Dezső felesége.

kereteit, de a későbbiekben levéltári kutatások formájában elvégezhető a kutatás.¹⁶

Bródy Vera önéletrajzi könyvében így emlékezik a vidéki évekre: „Győrben mindenki mindent csinált, festett, varrt, díszletet barkácsolt, miközben folyt a próba. Néha le kellett tenni az ecsetet vagy kalapácsot, és színpadra perdülni, bábút húzni a kezünkre.”¹⁷ Kemény Henrik pedig így foglalta össze emlékeit a győri alkotótevékenységről: „Igazi műhelymunkában alakult ki minden.”¹⁸ Ezeket a kijelentéseket támasztja alá, ha megvizsgáljuk az előadások színlapjai szerint a produkcióban dolgozó alkotókat és ezek alapján vonunk le következtetéseket az előadások keletkezésének körülményeiről. A Győri

Állami Bábszínház első bemutatóját 1955. november 4-én tartották, az előadás címe *Koldus herceg* volt.¹⁹ A produkciót Szőnyi Kató rendezte, a báb- és díszletterveket Somogyi Anna és Takács Irma készítették. Somogyi már a Mesebarlang működése során több alkalommal tervezett, a korábban viszont kizárólag a műhelyben dolgozó Takács Irmának ez volt az első alkotói munkája. Két és fél évvel később újra bemutatták a történetet, ezúttal *Csengetyűs fazék* (sic!) címmel, ekkor viszont már csak Takács Irma van megnevezve az előadás tervezőjeként. Dolgozott még a *Mackó Mukik kirándulnak* című előadásban tervezőként, a *Kerek kő* produkcióban szerzőként és tervezőként. Az *Aranyszőrű báránynak*

16 Szakály Márta így emlékezik a győri évekre (a dátumok tekintetében kisebb pontatlanságokkal): „Szakály Márta: Molnár József, igen. Egy dilettáns. Megint a politika ugye. Díszítő munkás volt a Nemzeti Színházban, és mint káder, kineveztek Bod Laci után a budapesti Állami Bábszínház igazgatójának, – Szántó Viktória: Bod Lászlónak miért kellett távoznia? – Szakály Márta: Nem tudom, hogy kiírták, vagy önszántából ment el, erre nem emlékszem. Csak azt tudom, hogy ő elment, és jött ez a barom. Ez valami borzasztó volt. Úgyhogy egy csoport 1955 végén fogta magát, és úgy határoztak, hogy elmennek ebből a kuplerájból. Többek között Bródy Vera, Szőnyi Kató, Lévai Sándor. Sándor azon pöccent be, teljesen jogosan, hogy bevitt egy tervet az igazgatóhoz, akinek ezeket alá kellett írni. Ez a hülye meg belerajzolt! De ilyet! Lévai egy iparművész, képzőművész ember, hát azt mondja „Hogy képzeli ezt?” Áthúzta. És akkor úgy döntött, hogy nem marad, mert ilyet nem lehet csinálni. Csatlakozott hozzájuk még Kemény Heni, aztán, azt hiszem, Kiss Pista is, de nem emlékszem rá, hogy a színészek közül pontosan kik mentek. Molnár Erzszi, Fóthy Edit talán. Nem tudom, erre nem emlékszem. Bródy Verát kéne megkérdeznie, bár ő még mindig úgy tudja, hogy én is velük mentem. De én akkor még nem! Pedig engem is hívtak. – Szántó Viktória: Több forrás szerint Ön Győrben kezdte pályafutását... – Szakály Márta: De ez nem igaz! Három évig a budapesti Állami Bábszínházban voltam, és onnan kerültem 1957-ben Győrbe. Akkor ők már ott voltak, ez a külön csoport, akiket a Gáti Pipi vett oda. A Szőnyi Kati férje volt a győri színház igazgatója. Ez a különítmény az 1956-os évad kezdetén egy külön bábszínházi csoportot hozott létre. Tehát a forradalom évében ők már Győrben voltak, én még nem. Én azt mondtam, nem megyek el vidéki bábszínésznek, amikor pesti bábszínésznek se érzem nagyon jól magam. És akkor 1956-ot ők ott élték meg. Az egész borzasztó volt. Szerencsétlen Földes Gábort akkor kivégezték, az utolsó napokban, tehát akkor, amikor már lecsengett a forradalom. Az szörnyű tragikus időszak volt, mert nagyon szerették Gábort. Ők egy nagyon-nagyon kedves, jól működő bábszínházat hoztak létre Győrben, ami egy külön kis színháza volt a győri színháznak. 1957-ben kaptam egy telefont tőlük, hogy mindenképpen szükségük lenne rám, még mielőtt elindul a szezon. Menjek! Azt mondtam, hogy azzal a feltétellel megyek, ha ígéretet kapok arra, hogy a győri Kisfaludy Színházban is kapok szerepet. Akkor még mindenképpen nagyszínházi színész szerettem volna lenni, de természetesen elsősorban bábszínészként működtem. Ez a társaság valami eszméletlenül megszállott volt, imádták a bábjátékot. Nagyon aranyos, nagyon kedves kis előadásokat hoztak létre, a *Hófehére* és a *hét törpét* játszották. Nem a Hófehére szerepét kaptam, hanem a gonosz mostohát, mert Molnár Erzsike volt akkor a naivája ennek a kis együttesnek, és még Lévai Sándor is játszott. A *Jancsi és Juliska*ban én voltam Jancsi, Erzsike meg Juliska volt és Sándor a boszorkány. Lévai! (*mosolyog*) Szíwiel lélekkel játszottak. Nagyon szerettem köztük lenni, ők is szerettek engem. Ott kezdtem ráérezni arra, hogy mi is a bábszínház lényege...” <https://szinhaztortenet.hu/hu/interview/-/record/ITV18406?from=szinhaztorteneti-forum> Utolsó letöltés: 2019. 04. 07.

17 Bródy i.m. 17.

18 uo.

19 Kemény Henrik így emlékezik az előadásra: „A varázsló szerepe jutott nekem. Mint minden mesében, ebben is valami csoda, valami látványosság kapcsolódott a varázsló megjelenéséhez. Lévai Sanyi barátommal kitaláltuk, hogy én leszek a 'technika' is. Füstöt képeztem, akármikor a varázsló fellépett. Egészségromboló megoldást találtunk ki, de nem volt más ötletünk, cigarettát szívtam az előadás alatt, és amikor a varázslóval színre léptem, a füstöt kifújtam a bábu elé. Előadásunként ez 6-8 darabot jelentett.” Kemény: *Életem a bábjáték bölcsőtől a sírig*. 101.

szintén ő volt az adaptálója, a *Macskalak*nak pedig tervezője. S bár a győri évek alatt sokszínű alkotójává vált a kis közönségnek, az 1958-as Budapestre való visszaszerződésük után nem kapott több kreatív alkotói feladatot, sőt az is megfigyelhető, hogy Szilágyi nem emelt át a budapesti repertoárba olyan előadást, amelyben Takács Irma bármilyen kreatív alkotói minőségben közreműködött. 1956-ban összesen kilenc produkciót mutattak be: *Macskalak*, *Vidám séta Bábországban*, *Behemót, a vadászkutya*, *Póru jár császár*, *Piroska és a Farkas*, *Bimbula a cirkuszban*, *Az elásott kincs*, *Mackó mukik kirándulnak*, *Hófehérke és a hét törpe*. Ez a feltűnően termékeny év úgy jöhetett csak létre, hogy sok kevés szereplős előadást tűztek műsorra, illetve több esetben az is előfordult, hogy azok a színészek jegyezték rendezőként a produkciókat, akik az előadásban játszottak. 1957-ben mutatták be az *Ezüstfurulyát*, a *Jancsi és Julikát*, a *János vitézt*, a *Pici Maci nagy kalandját*, az *Ubul bűvészkediket*, a *Kerek követ* és az *Aranyszörű bárány* bábelőadásokat. 1957-re állandó szerzőjükké vált Szilágyi Dezső, aki 1953-tól volt a Népművészeti Intézet munkatársa, mint lektor-dramaturg. 1957 augusztusától bízták meg az amatőr bábjátékosok elvi irányításával és az intézeti bábárszolgálat vezetésével²⁰, így érthető, hogy kiválóan ismerte az országos bábjáték képviselőit amatőr és vidéki szinten is. Már itt felismerhető személyében az a keménykezű igazgató, akivé a vezetői évei során válik, hiszen erősen szelektálta, hogy kiknek ad alkotói megbízást a visszaszerződés

után. Feltűnő, hogy az első műsorra tűzött Szilágyi-adaptáció, a *Mackó mukik kirándulnak* című produkciót Szilágyi Márta rendezte, aki 1949-től Szilágyi Dezső felesége volt, és aki korábban az Állami Bábszínház dramaturgjaként és segédrendezőjeként dolgozott. Nevével a kaposvári fejezetben is találkozunk majd, az Állami Bábszínházban 1958 után azonban ő sem kapott több rendezői lehetőséget. Győrben Bródy Vera és Lévai Sándor domináltak a tervezői munkákban, de ők már a vidékre való kivonulás előtt is meghatározó alkotói voltak a báb-színháznak, így nem meglepő, hogy ez a későbbiekben sem változott – Koós Iván érkezéséig.²¹ Szőnyi Kató azonban Győrben kapott először rendezői megbízást, itt vált azzá a karakán alkotóvá, akinek neve a hatvanas-hetvenes években összeforrott a nagyvilágot bejárta előadások sikerével. Rendezései a már említett *Koldus hercegen* kívül az *Ezüstfurulya*, a *Hófehérke és a hét törpe*, a *János vitéz*, a *Csengetyűs fazék*, a *Kerek kő* és a *Macskalak*, amelyek közül három produkció (*Ezüstfurulya*, *Hófehérke*, *János vitéz*) végül a budapesti repertoárban kötöttek ki. Az oly sok éven át a fővárosi bábszínház arcukat meghatározó Szilágyi-Szőnyi alkotói szövetség – Bródy Verával kiegészülve – Győrben született. Szőnyin kívül Óhidy is kapott rendezői munkát, a *Jancsi és Julikát* állította színpadra, ami úgyszintén a budapesti repertoár sokat játszott előadásává vált, de Óhidy a továbbiakban nem jutott rendezői megbízáshoz – a Szilágyi-szelekció az ő karrierjén is csorbát ejtett.

20 Szilágyi Dezső önéletrajza, kelt. 1957 november 5-én. PIM – OSZMI Bábász, Szilágyi Dezső hagyaték, leltári szám nélküli.

21 „Hatvanban az én Lévaim, amikor megszületett a kislányunk, átszerződött a televízióhoz. Rebellis típus volt a drágám, és összerúgta a port Szilágyival, aki nem véletlenül engedte el, mert ő Koós Ivánt akarta szerződtetni a helyére. Tehát Sándor kivált a társulatból, és nagyon jól tette. Akkor kezdődött a televízióban a nagy mesejátékok időszaka. A *Futrinka utca*, a *Rémusz bácsi meséi*, a *Süsü, a sárkány*, mind Lévai műve. Nagyszerű tervezője lett a televíziónak [...]” <https://szinhaztortenet.hu/hu/interview/-/record/ITV18406?from=szinhaztorteneti-forum> Utolsó letöltés: 2019. 04. 07.

Bibliográfia

- Balogh Géza: *A bábjáték Magyarországon. A Mesebarlangtól a Budapest Bábszínházig*. Budapest, Vince Kiadó – Budapest Bábszínház, 2010.
- Bródy Vera: *A bábtervező mesél*. Budapest, Móra Könyvkiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 2016.
- Ez is szerelem. A győri színház története 1945-75*. Győr, Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, 1985.
- Kemény Henrik: *Életem a bábjáték bölcsőtől a sírig*. Debrecen, Korngut-Kemény Alapítvány, 2012.
- Markó László (szerk.): *Új Magyar Életrajzi Lexikon I.* Budapest, Magyar Könyvklub, 2001.
- Markó László (szerk.): *Új Magyar Életrajzi Lexikon II.* Budapest, Magyar Könyvklub, 2001.
- Selmeczi Elek: *Világhódító bábok. Az Állami Bábszínház krónikája*. Budapest, Corvina, 1986.
- Szántó Viktória: *Beszélgetés Szakály Mártával*. OSZMI, *A magyar színházi emlékezet megőrzése*. <https://szinhaztortenet.hu/hu/interview/-/record/ITV18406?from=szinhaztorteneti-forum#fnref52> Utolsó letöltés: 2019. 03. 11.
- Székely György (szerk.): *Magyar Színházművészeti Lexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.
- Szilágyi Dezső önéletrajza, kelt. 1957 november 5-én*. PIM – OSZMI Bábtár, Szilágyi Dezső hagyaték, leltári szám nélkül.

János vitéz (Óriás), bábterv. Tervező: Bródy Vera. Az Országos Széchényi Könyvtár Színház-történeti és Zeneműtára színház-történeti gyűjteményéből

THE BEGINNINGS OF NATIONAL PUPPETRY IN THE COUNTRYSIDE

The 1953/54 season of the State Puppet Theater was characterized by the constant conflict that had developed between theater director László Bod and artistic director Iván Szegő. To resolve the situation, Government Commissioner József Molnár was appointed head of the theater. However, this appointment further aggravated the conflict between Molnár and the company which escalated until most of the workers resigned at the end of the 1954/1955 season. They were then contracted to Győr under the leadership of Kató Szőnyi, where the Győr State Puppet Theater was established. The first performance of the Győr State Puppet Theater was held on November 4, 1955, and there were many other successful productions up until 1958, when the artists - after the appointment of Dezső Szilágyi as director - were contracted back to the State Puppet Theater. The author of this article examines the artistic work of the three years of operation by describing the productions. This article is the first account of their story.